

Верховний
Суд

Судова практика Верховного Суду щодо визнання фізичної особи безвісно відсутньою

Ольга СТУПАК

суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

Особа, зникла безвісти – це фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук.

Згідно з частиною третьою статті 43 Цивільного кодексу України (далі ЦК – України) порядок визнання фізичної особи безвісно відсутньою визначений Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України). До встановлення факту відсутності особи у визначеному законом порядку вважається, що особа здійснює свої права та обов'язки.

Особа, зникла безвісти за особливих обставин – це особа, яка зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру.

Правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, визначається Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (далі – Закон) та іншими законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин - електронна база даних, призначена для зберігання, захисту, обробки, використання та поширення визначеної цим Законом інформації про осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, їх невідомі останки, наявність чи відсутність рішення суду про визнання осіб, зниклих безвісти, безвісно відсутніми або оголошення померлими, інформації про видачу нотаріусами свідоцтва про призначення опікуна над майном осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а також інших даних, що використовуються для забезпечення обліку осіб, зниклих безвісти, з метою їх розшуку.

Станом на лютий 2026 року Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин налічує понад **90 000 записів**. Збільшення кількості записів безпосередньо пов'язане з триваючими військовими діями та їхніми наслідками для цивільного населення і військовослужбовців. Саме військовослужбовці становлять переважну більшість списку зниклих безвісти.

Стаття 43 ЦК України. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою

1. Фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування.
2. У разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць - перше січня наступного року.
3. Порядок визнання фізичної особи безвісно відсутньою встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.

Стаття 43 ЦК

Встановлює **судовий** порядок визнання фізичної особи безвісно відсутньою.

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»

Особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у порядку, передбаченому цим Законом, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи.
(позасудовий порядок)

Окремі підстави для залишення без руху заяви про визнання особи безвісно відсутньою

Постанова КЦС ВС від 17 вересня 2025 року у справі № № 756/6461/24

Якщо заява про визнання особи зниклої безвісти викладена незрозуміло щодо обставин та мети, із посиланням на норму про визнання особи безвісно відсутньою, суд першої інстанції має процесуальне право залишити заяву без руху для уточнення заявлених вимог.

Постанова КЦС ВС від 16 квітня 2025 року у справі № 756/7364/24

Відсутність у заяві про визнання особи безвісно відсутньою мети, для якої необхідно визнати особу безвісно відсутньою, не є підставою для закриття провадження у справі за ст. 306 ЦПК України. У такому випадку суд має залишити заяву без руху для усунення недоліків. Якщо заявник зазначає мету в заяві чи апеляційній скарзі, суд повинен розглянути справу по суті та перевірити обґрунтованість цієї мети.

Постанова КЦС ВС від 20 березня 2024 року у справі № 523/2001/19 (обов'язкові умови для визнання фізичної особи безвісно відсутньою)

Визнання фізичної особи безвісно відсутньою потребує встановлення чотирьох обов'язкових умов:

- відсутність відомостей про перебування особи в місці постійного проживання;
- відсутність відомостей про дійсне місце перебування особи та неможливість їх отримання;
- вплив річного строку з дня одержання останніх відомостей про місце перебування;
- наявність правової зацікавленості заявника.

Суд зобов'язаний вжити всіх можливих заходів для встановлення місця перебування такої особи.

При визнанні особи безвісно відсутньою застосовується презумпція, що особа є живою, однак встановити її місцезнаходження у цей час неможливо

Постанова КЦС ВС від 09 квітня 2025 року у справі № 710/1160/24 (повноважний склад суду)

Розгляд справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою проводиться судом у складі одного судді і двох присяжних. Розгляд такої категорії справ одноособово суддею свідчить про вирішення справи неповноважним складом суду, що є порушенням вимог процесуального закону.

повноважний склад суду

неповноважний склад суду

Щодо безумовних підстав визнання особи безвісно відсутньою

Постанова КЦС ВС від 09 квітня 2025 року
у справі № 202/14972/23

Сам по собі факт втрати зв'язку заявника із фізичною особою і фактична відсутність у заявника відомостей про її місце перебування.

Постанова КЦС ВС від 09 жовтня 2024 року у справі № 754/7858/23

Сам по собі факт оголошення фізичної особи в розшук, факт її непроживання за місцем реєстрації протягом тривалого часу та фактична відсутність відомостей про її місце перебування.

не є безумовною підставою для визнання фізичної особи безвісно відсутньою

Постанова КЦС ВС від 29 січня 2020 року у справі № 154/2135/17 (особа пропала у зв'язку з воєнними діями)

Виходячи зі змісту статей 43, 46 ЦК України, статей 305, 306 ЦПК України, у випадку, якщо особа, яка несла військову службу, пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, зокрема внаслідок вогневого впливу незаконних збройних формувань під час проведення антитерористичної операції (операції об'єднаних сил), такі обставини можуть виступати підставою для оголошення судом особи померлою на підставі частини другої статті 46 ЦК України, а не визнання фізичної особи безвісно відсутньою (про яку немає відомостей про місце її перебування в місці її постійного проживання) на підставі частини першої статті 43 ЦК України.

Встановлення опіки над майном

Якщо у особи, над якою встановлено опіку чи піклування, є майно, що знаходиться в іншій місцевості, опіка над цим майном встановлюється органом опіки та піклування за місцезнаходженням майна. Опіка над майном встановлюється також в інших випадках, встановлених законом (стаття 74 ЦК України).

Тобто законодавець передбачив, що опіка над майном встановлюється:

- по-перше, у разі, якщо над особою встановлено опіку і піклування;
- по-друге, у випадках, які передбачені тією чи іншою нормою закону.

До інших випадків належить, зокрема, опіка над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

Встановлення опіки над майном

В науково-практичній літературі висловлено кілька підходів як кваліфікувати опікуна над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин законним представником.

Зокрема, вказувалося, що:

(1) «опікун над майном особи, яка визнана безвісно відсутньою, як її законний представник захищає її права, свободи та інтереси (ч. 3 ст. 242 ЦК, ст. 39 ЦПК)»;

(2) «опіку над майном безвісно відсутньої особи слід визнавати окремим видом представництва (ст. 237 ЦК)»;

(3) «вчиняючи дії щодо надання утримання громадянам, яких безвісно відсутній відповідно до закону зобов'язаний утримувати, а також стосовно погашення заборгованості за іншими зобов'язаннями безвісно відсутнього, опікун діє як представник на підставі адміністративного акта (рішення чи розпорядження про призначення опікуном)»;

(4) «начебто ж в усіх випадках представництва опікун може вчиняти правочини з чужим майном. Але у випадку, коли це опікун особи, то він діє від імені особи, а якщо це опікун над майном, то чи діє він від імені особи, то чи це також так само? Напевно, саме тому нотаріуси й порушують питання про те, що такий опікун (опікун над майном) також є представником. Однак тоді він діятиме від імені особи, визнаної безвісти відсутньою. Проте, по-перше, ця особа дієздатна і не виказувала свого наміру, щоб хтось діяв від її імені. По-друге, інших підстав діяти від імені особи, крім «поповнення її дієздатності» або по волі цієї особи закон не знає. Тому принциповим питанням буде те, чи варто передбачати зовсім інший підхід, аніж той, що складався протягом всього часу існування інституту представництва і наділяти особу, яка нотаріусом призначена опікуном, правами представника?».

Встановлення опіки над майном

Нотаріус вживає заходів для встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, за останнім місцем проживання відповідної особи. Якщо місце проживання фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, невідоме, нотаріус вживає заходів для встановлення опіки над майном такої особи за місцезнаходженням нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - за місцезнаходженням основної частини рухомого майна. Над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, може бути призначено одного опікуна (частина друга статті 44 ЦК України).

Опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах (частина третя статті 44 ЦК України).

Якщо власником майна є фізична особа, місце перебування якої невідоме або її визнано безвісно відсутньою, установником управління є орган опіки та піклування (частина друга статті 1032 ЦК).

Слід зауважити, що потрібно розмежовувати встановлення опіки над майном, призначення опікуна над майном (стаття 44 ЦК України) та встановлення управління майном (на підставі договору управління майном).

Верховний
Суд

Дякую за увагу!